

Н. Б. Кирич
д-р екон. наук
Л. М. Мельник
канд. екон. наук
О. Б. Погайдак
канд. екон. наук
м. Тернопіль

СТАЛИЙ РОЗВИТОК СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ: СУТНІСТЬ ТА ФАКТОРИ ВПЛИВУ (Європейські акценти)

Постановка проблеми. Як відомо, розвиток суб'єктів господарювання, у т.ч. підприємств машинобудівної галузі, з використанням Європейського вектору сталого розвитку, враховуючи дії екологічних факторів, дасть можливість не тільки підвищити якість та конкурентоспроможність вітчизняної продукції, а й значно покращити фінансово-економічний стан виробників. Тим часом в силу відомих причин: нестабільної політичної, економічної ситуації, гібридної війни, ці проблеми вийшли з поля зору вітчизняних науковців. Досягнення сталого розвитку галузі зводиться до пошуку ефективних методів управління її первинною ланкою – підприємством. Ці та інші обставини обумовлюють актуальність та своєчасність проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даний час більшість досліджень з проблематики сталого розвитку національної економіки України розглядалась з позицій макрорівня. Тут варто відзначити праці таких вітчизняних науковців як О.М. Алімов, О.І. Амоша, Б.М. Андрушків, О.О. Веклич, В.І. Куценко, І.М. Лидур, С.А. Лісовський, В.В. Микитенко, Б.Є. Патон та ін. Проблемні питання досягнення сталого розвитку на рівні підприємства розглянуто українськими науковцями у розрізі різних аспектів розглядуваної проблематики. Так, крізь призму триєдиної концепції сталого розвитку економіки здійснюють своє дослідження Л.Є. Довгань, Н.О. Сімченко. Дослідження категорії «економічна стійкість підприємства» на основі розмежування понять рівноваги, стійкого функціонування, стійкого росту і розвитку економічної системи ведуться Х.С. Баранівською, Р.В. Фещуром. Імпонує дослідження проблеми сталого розвитку у контексті побудови ефективної системи менеджменту підприємства таких науковців як В.А. Василенко, О.М. Гончаренко, І.І. Смачило. Водночас у теоретико-прикладному дослідженні проблеми забезпечення сталого розвитку підприємства бракує більш глибокого розгляду питання виявлення факторів впливу на ці процеси з можливістю на їх основі прийняття об'єктивних рішень у системі менеджменту.

Метою статті є уточнення сутності та понять в означеній сфері, виявлення факторів впливу на забезпечення сталого розвитку машинобудівного підприємства відповідно до Європейських вимог.

Виклад основного матеріалу. Вважається загально-визнаним, що сталий розвиток підприємства базується на реалізації триєдиної концепції (Triple Bottom Line – TBL), що об'єднує три основних аспекти діяльності: економічної, соціальної та екологічної. Дати чітко й однозначне визначення сталого розвитку під-

приємства не можливо без розгляду кожної його компоненти зокрема.

Термін «розвиток» відображає процес зміни певного об'єкта, причому ця зміна обов'язково є незворотною, що свідчить про здатність до відтворення, цілеспрямованою та закономірною.

Поняття «сталий» є доволі розмаїтим. У різних джерелах можна зустріти такі його значення:

- 1) який не зазнає коливань (не змінюється);
- 2) постійний (урівноважений);
- 3) безперервний;
- 4) призначений для тривалого функціонування;
- 5) який протягом тривалого часу не змінюють;
- 6) твердий (непохитний, який надійно забезпечує існування, остаточно визначений, сформований).

Виходячи з цього вважаємо, що сталий розвиток найповніше можна охарактеризувати як процес постійних, безперервних (закономірних), незворотних (що надійно забезпечують існування) та чітко визначених (цілеспрямованих) змін об'єкта.

Мабуть не викликає сумніву доцільність розгляду підприємства як системи, тобто як цілісне утворення зі взаємозв'язаними елементами, завдяки чому досягаються якісно нові характеристики. Взаємопов'язаними елементами виступають матеріальні, інтелектуальні, енергетичні, фінансові та інші види ресурсів; усі підрозділи та відділи підприємства; постачальники, партнери, що знаходяться у тісному зв'язку один з одним щодо організації і ведення виробничо-господарської діяльності з метою отримання прибутку та задоволення суспільних потреб.

Поєднавши значення трьох компонентів, сталий розвиток підприємства можна трактувати як процес постійних змін, при якому використання ресурсів, напрямом інвестицій, науково-технічний розвиток, впровадження інновацій, вдосконалення персоналу та інституційні зміни узгоджені один з одним і спрямовані на підвищення сьогодення і майбутнього потенціалу підприємства, задоволення його потреб та досягнення стратегічних цілей [4].

Одним з нагальних завдань управлінців промислових підприємств полягає у визначенні позитивної і негативної дії тих факторів, що найбільше впливають на діяльність підприємства, провокують виникнення негативних ситуацій, а відтак перешкоджають досягненню сталого розвитку підприємства. Своєчасна відповідна реакція на ці фактори, у принципі, може попередити розвиток певних кризових ситуацій або пом'якшити їх вплив на діяльність підприємства.

Загалом усі фактори впливу на сталий розвиток підприємства можна поділити на три групи:

фактори макросередовища;
фактори мезосередовища;
фактори мікросередовища.

Макроекономічне середовище показує залежність сталого розвитку підприємства від економічних, науково-технічних, політичних, правових, міжнародних, екологічних та інфраструктурних факторів.

До економічних факторів відносяться:
економічний розвиток країни;
темپ зростання реального ВВП;
рівень тінізації економіки;
розвиненість внутрішнього ринку в країні;
розмір інвестицій в основний капітал;
система оподаткування;
темپ інфляції;
ринкова кон'юнктура, інше.

Науково-технічні фактори можуть бути такими:
науково-технічна політика держави;
рівень впровадження нової техніки та технологій

в промисловості;

рівень державної підтримки інноваційних впроваджень на підприємствах;
концентрація виробництва;
якість вітчизняного обладнання;
ступінь фондо- і матеріаломісткості промислового виробництва тощо.

Політичними факторами можуть виступати:

політична стабільність країни;
взаємодія законодавчої, виконавчої і судової гілок влади тощо.

Правові фактори відображають:

загально-правове середовище в країні;
досконалість законодавчої бази підприємницької діяльності;

наявність програм державної підтримки розвитку підприємництва.

До міжнародних факторів відносяться:

науково-технічне співробітництво;
обсяги експорту-імпорту;
розвинені міжнародні відносини;
інші чинники, що впливають на поведінку учасників міжнародних відносин (трудова, антимонопольна, податкове законодавство).

Екологічними є такі фактори:

державна політика у сфері природокористування;
природоохоронне законодавство;
міжнародне співробітництво у сфері розв'язання ресурсо-екологічних проблем тощо.

Інфраструктурні фактори охоплюють такі елементи:

допоміжні, контролюючі і обслуговуючі установи; ефективні комунікаційні мережі, інші.

В сучасних умовах господарювання фактори макрорівня все більше впливають на досягнення сталого розвитку машинобудівного підприємства. Очевидно, що найбільш негативний вплив серед вищезгаданих факторів здійснюють економічні фактори. Вони акумулюють та віддзеркалюють вплив усіх інших факторів. Несприятливі економічні умови призводять до зниження попиту на продукцію підприємства, що негативно позначається на прибутковості його діяльності. В такій ситуації, звісно, знижуються можливості сталого розвитку підприємства. За умови ж сприятливої економічної ситуації, навпаки, створюються умови для розвитку підприємства, зростання його прибутковості.

Фактори мезосередовища відображають стан галузі діяльності підприємства в цілому, а також дають можливість оцінити особливості впливу стану розвитку галузі на сталий розвиток окремого підприємства, що відноситься до неї. Основні фактори, що відносяться до мезосередовища такі:

індекси інтенсивності та фізичні обсяги промислового виробництва;
показник галузевих замовлень;
інвестиційний потенціал регіону;
регіональний інвестиційний ризик;
ємність ринку, на якому здійснює свою діяльність підприємство;
темпи зростання ринку;
рівень конкуренції на ринку;
економічна політика даного регіону;
інформаційна відкритість, інші.

Сталий розвиток підприємств певної галузі забезпечує досягнення сталого розвитку відповідного регіону, що свідчить про його перспективність та економічну ефективність. Слід звернути увагу й на той факт, що рівень сталого розвитку регіону прямо впливає на підприємства, що відносяться до нього. Тому, за таких умов, керівники підприємств, орієнтуючись на досягнення сталого розвитку свого підприємства, повинні також діяти в інтересах розвитку всього регіону.

Групи факторів макро- та мезосередовища, здебільшого вважаються некерованими. Однак, це не означає, що їх неможливо передбачити. Керівники підприємства зобов'язані їх вивчати, контролювати і, відповідно, приймати певні рішення щодо недопущення або мінімізації їх негативної дії на діяльність підприємства.

Окрім цих двох груп факторів, які впливають на сталий розвиток підприємства є ще група факторів мікросередовища. Вони діють із середини підприємства і, на відміну від попередніх, ними можна управляти, а в разі необхідності приймати управлінські рішення для їхнього корегування. До цієї групи відносяться такі фактори:

перспективи розвитку бізнесу, діюча стратегія;
забезпеченість фінансовими ресурсами;
співвідношення власного та залученого капіталу;
ефективність управління капіталом;
наявність власного рухомого та нерухомого майна;
націленість компанії на підвищення вартості бізнесу;
виробничий потенціал;
рівень організації виробництва;
ефективність виробництва;
конкурентоспроможність продукції;
рівень використання новітніх технологій;
організаційна структура управління;
рівень корпоративного управління;
кадровий потенціал;
рівень маркетингу;
екологічна відповідальність;
соціальна ефективність тощо.

Комплексний підхід до вивчення факторів впливу на досягнення сталого розвитку машинобудівного підприємства забезпечить формування системи ефективного управління даним процесом та сприятиме прийняттю ефективних рішень [11]. З цією метою було проведено дослідження на предмет узагальнення факторів впливу на досягнення сталого розвитку, у якому

взяли участь керівники або їх заступники сімдесяти п'яти підприємств машинобудівної галузі України. Дослідження проводилось за допомогою методу анкетування, що є універсальним способом отримання достовірної й об'єктивної інформації. Кожен запропонований фактор впливу респондент оцінює за певною

шкалою лінгвістичних значень: «майже не впливає», «не сильно впливає», «частково впливає», «впливає», «дуже сильно впливає». У табл. 1 показано скільки було позитивних відповідей серед загальної кількості анкет за кожним чинником впливу зокрема.

Таблиця 1

Результати аналізу відповідей респондентів про вплив факторів на досягнення сталого розвитку машинобудівного підприємства

№ з/п	Фактор впливу	Оцінка				
		Низький вплив		Помірний вплив		Дуже сильно впливає
		Майже не впливає	Не сильно впливає	Частково впливає	Впливає	
1	Забезпеченість підприємства фінансовими ресурсами	-	-	-	14	61
2	Забезпеченість підприємства матеріальними ресурсами	-	-	-	7	68
3	Забезпеченість підприємства нематеріальними активами	-	21	18	29	7
4	Наявність висококваліфікованого персоналу	-	3	26	26	20
5	Інноваційна спрямованість підприємства	-	-	-	13	62
6	Наявність стратегії розвитку підприємства	16	42	17	-	-
7	Екологічна відповідальність бізнесу	27	41	7	-	-
8	Показник галузевих замовлень	6	43	22	-	-
9	Інвестиційний потенціал регіону	-	23	47	5	-
10	Регіональний інвестиційний ризик	-	28	44	3	-
11	Рівень конкуренції на ринку	4	40	29	2	-
12	Економічна політика регіону	9	36	30	-	-
13	Інформаційна відкритість	17	48	10	-	-
14	Економічний розвиток країни	-	12	23	29	11
15	Система оподаткування	-	11	32	30	-
16	Темп інфляції	-	-	18	33	24
17	Виконання програм державної підтримки розвитку підприємства	28	39	6	2	-
18	Взаємодія законодавчої, виконавчої і судової гілок влади	12	21	39	3	-
19	Науково-технічне співробітництво	-	8	42	25	-
20	Державна політика у сфері природокористування	9	17	49	-	-

Проаналізувавши отриману інформацію, можна зробити висновок про те, що такі фактори як забезпеченість підприємства фінансовими і матеріальними ресурсами, а також інноваційна діяльність мають надзвичайно сильний вплив на досягнення сталого розвитку підприємства. Крім цього, респонденти переконані, що фактори групи макросередовища, зокрема економічний розвиток країни та темп інфляції також сильно впливають на можливість досягнення сталого розвитку підприємства. Високою оцінкою впливу відзначено такі фактори як забезпеченість підприємства нематеріальними активами та наявність висококваліфікованого персоналу. Щоправда думки респондентів виявились неоднозначними щодо ступеня впливу такого фактора як наявність стратегії розвитку підприємства. Це пояснюється тим, що на даний момент не всі управлінці потужних вітчизняних промислових підприємств вбачають у наявності стратегії розвитку дійсно вагомий інструмент на шляху досягнення сталого розвитку. Тим часом, при визначенні факторів впливу на досягнення сталого розвитку підприємства

за кордоном такий чинник вважається одним із найважливіших.

Доволі низькою оцінкою ступеня впливу на досягнення сталого розвитку визначено такі фактори як показник галузевих замовлень, економічна політика регіону, інформаційна відкритість, рівень виконання програм державної підтримки розвитку підприємства та інші (рис. 1).

Зауважимо, що більшість респондентів погоджуються з тим, що серед запропонованих факторів впливу на досягнення сталого розвитку підприємства найвпливовішими є чинники мікросередовища. Фактори макросередовища також відзначено високими оцінками впливу, особливо такі чинники як система оподаткування і науково-технічне співробітництво. Разом з тим, фактори мезосередовища, за думкою опитуваних, є найменш впливовими. Щоправда інвестиційний потенціал регіону та регіональний інвестиційний ризик визначено доволі впливовими факторами.

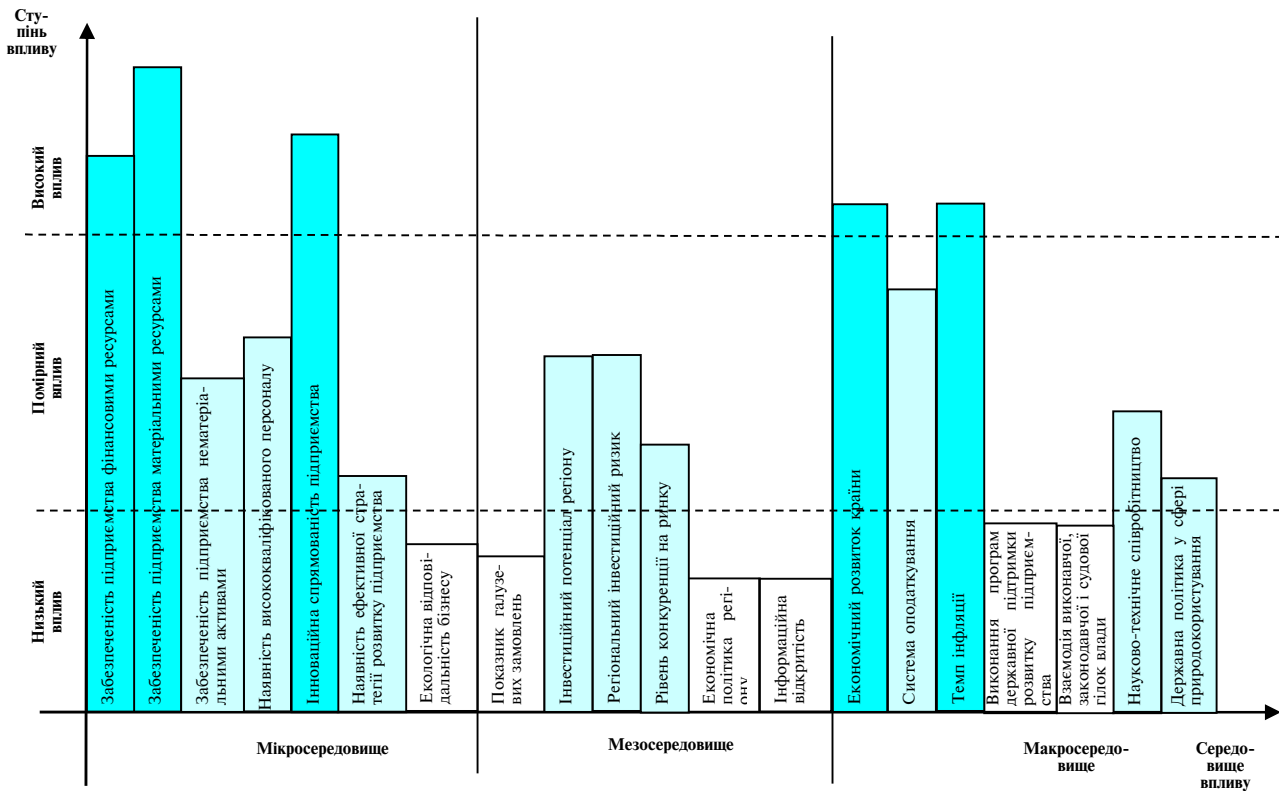

Рис. 1. Фактори впливу на досягнення сталого розвитку машинобудівного підприємства

Доволі цікавою та неоднозначною є думка респондентів з приводу такого фактора як екологічна відповідальність бізнесу. За шкалою оцінювання даний фактор позиціоновано як такий, що чинить низький вплив на досягнення сталого розвитку підприємства. Тут варто зауважити, що Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку стверджує, що акцент сталого розвитку спрямований, перш за все, на збереження екологічних ресурсів. Отриманий результат опитування говорить про те, що в Україні управлінці підприємств вважають питання екологічної безпеки та відповідальності прерогативою виключно макрорівня і не приділяють йому багато уваги. Тим часом саме підприємства є найбільш впливовими гравцями ринку, оскільки саме вони формують основне екологічне навантаження та використовують природні ресурси.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Таким чином, встановлено, що в Україні питання досягнення сталого розвитку підприємства, в багатьох випадках, обмежується врахуванням в основному лише двох його складових – економічної та соціальної, нівелюючи при цьому роль третьої – екологічної. Проблема охорони навколишнього середовища і раціонального природокористування розглядається на макрорівні і здебільшого носить теоретичний характер, незважаючи на прийняті Стратегію національної екологічної політики на період до 2020 року та Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки. Тим часом, наприклад на вітчизняних машинобудівних підприємствах, на даний час немає ефективної системи екологічного управління. Це свідчить про те, що підприємства не готові вирішувати нагальні екологічні проблеми у Європейських стандартах, оскільки у вітчизняній

практиці не вироблено чіткого механізму та інструментів практичної реалізації Європейської екологічної політики.

Виходячи з цього, вважаємо, що вивчення досвіду країн ЄС щодо розробки та реалізації екологічної політики буде надзвичайно корисним для України, оскільки сприятиме можливості застосування для вирішення визначених завдань методологію, інструменти і механізми при адаптації у практиці України, яка обрала для себе стратегічний курс на євроінтеграцію.

Список використаних джерел

1. Амоша О.І. Людина та навколишнє середовище: економічні проблеми екологічної безпеки виробництва / О.І. Амоша; НАН України. Ін-т економіки пром-сті. – К. : Наук. думка, 2002. – 305 с.
2. Безрукова Т.Л. Устойчивое развитие предприятия: вопросы методологии / Т.Л.Безрукова, Ц.Чжаося, Е.А.Яковлев // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 2. – С. 214-221.
3. Бохан А. В. Эффективное экологичное предпринимательство – заповука сталого розвитку / А. В. Бохан // Екологічний менеджмент: зб. наук. пр.; за ред. В. А. Гайченка. – К. : МАУП, 2006. – С. 67-71.
4. Веселовская В.С. Управление экономической устойчивостью предприятия в современных условиях [Электронный ресурс] / В.С.Веселовская, А.Б.Городилов // Российский Экономический Университет им. Г.В. Плеханова Казанский институт. 2012. URL: <http://kirgteu.com/filemanager/download/2374>.
5. Довгань Л.Є. Сучасні аспекти сталого розвитку машинобудівних підприємств / Л.Є.Довгань, Н.О.Сімченко // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2008. – № 3 (3). – С. 71-83.

6. Інноваційний розвиток промислових підприємств: аналіз та оцінки : монографія / М. П. Войнарченко, А. В. Череп, Л. Г. Олейнікова, О. В. Череп. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – 437 с.
7. Кирич Н. Б. Від стабілізації суспільного виробництва – до сталого розвитку суспільства: монографія / Н. Б. Кирич. – Тернопіль : ТДТУ ім. І. Пулюя, 2003. – 203 с.
8. Куценко В.І. Суспільний вектор сталого розвитку (питання теорії та практики): монографія / Куценко В.І., Удовиченко В.П., Остафійчук Я.В.; за наук. ред. В.І. Куценко / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – Чернігів : Видавця Лозовий В.М., 2013. – 336 с.
9. Малюта Л.Я. Екологічний імператив забезпечення економічної безпеки в контексті сталого розвитку суспільства / Л.Я.Малюта, Л.М.Мельник, О.Б.Погайдак // Галицький економічний вісник. – Тернопіль: ТНТУ, 2014. – Том 44. – № 1. – С. 21-29.
10. Мельник Л.М. Інструменти екологічно зорієнтованого управління підприємством [Електронний ресурс] / Л.М.Мельник, Л.Я.Малюта // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2013. – Вип. 2 (9). – С. 178-187. – Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13mlmzup.pdf>.
11. Потенціал сталого розвитку України на шляху реалізації інтеграційного вибору держави: монографія / О.М.Алимов, І.М.Лицур, В.В.Микитенко та ін. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 520 с.
12. Прокопенко О.В. Екологізація інноваційної діяльності: мотиваційний підхід: монографія / О.В.Прокопенко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 392 с.
13. Системно-комплексне оцінювання потенціалу сталого розвитку України / О.М. Алимов, В.В. Микитенко, І.М. Лицур, І.В. Драган, В.Ю. Худолей, О.О. Демешок, О.С. Гребенюк. – Київ: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2013. – 88 с.
14. Смачило І.І. Методи управління сталим розвитком підприємства / І.І.Смачило // Економіка розвитку. – 2012. – № 2. – С. 115-120.